

KOKOUSKESKUSTELUN PALAUTTAMINEN KÄSITELTÄVÄÄN AIHEESEEN
PUHEENJOHTAJAN KEHOLLINEN TOIMINTA

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
10.1.2020

Elina Vittaniemi

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkielman aihe	1
1.2. Aineisto ja sen käsittely	1
2. KESKUSTELUNANALYYSI TUTKIMUSMENETELMÄNÄ	6
2.1. Vuoro ja vuorottelu	6
2.2. Päällekkäispuhunta ja keskeyttäminen	7
2.3. Palauttaminen	8
2.4. Kehollinen toiminta osana vuorovaikutusta	9
3. INSTITUTIONAALINEN KESKUSTELU	10
3.1. Instituutiot ja niiden rakentuminen	10
3.2. Institutionaalinen keskustelu	11
3.3. Instituutiot ja valta	12
4. ANALYYSI	13
4.1. Katse	13
4.2. Muu kehollinen toiminta	14
4.2.1. Asennon muutos	14
4.2.2. Naputus	14
4.2.3. Viittaukset ja osoitukset	15
4.2.4. Itsekosketus	15
4.3. Litteroidut esimerkit	16
4.4. Yhteenveto	23
5. PÄÄTÄNTÖ	25
LÄHTEET	27

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman aihe

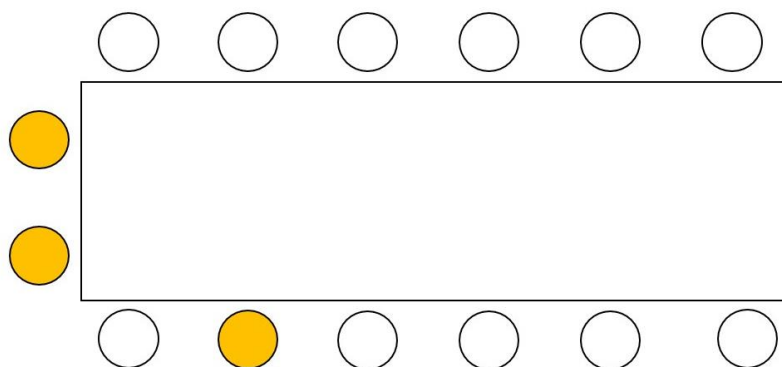
Kandidaatintutkielmani aihe ovat kokouskeskusteluissa esiintyvät keskustelun keskeyttäminen ja aiheeseen palauttaminen. Tutkin erään Oulussa toimivan kotiseutuyhdistyksen hallituksen kokouksia, jotka ovat verrattain rentoja ja epämuodollisia. Valittu puheenjohtaja johdattelee keskustelua. Koska keskustelu on paikoin hyvinkin vapaamuotoista, se niin sanotusti ajautuu sivuraiteille usein. Tutkimuksessani pyrin selvittämään sitä kehollista toimintaa, jota puheenjohtaja tuottaa keskeyttäessään käynnissä olevan (käsiteltävään aiheeseen liittymättömän) keskustelun ja palauttaessaan osallistujien huomion takaisin aiheeseen, jota kokouksessa käsitellään. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaista kehollista toimintaa kokouksen puheenjohtaja tuottaa keskeyttäessään kokouksen aiheisiin liittymättömän keskustelun?
2. Millaista kehollista toimintaa kokouksen puheenjohtaja tuottaa palauttaessaan keskustelun aiheeseen?

1.2. Aineisto ja sen käsittely

Aineistoni on videoaineisto erään Oulussa toimivan kotiseutuyhdistyksen hallituksen kokouksista. Videoaineistoa on yhteensä noin 7,5 tuntia, ja se kuuluu Oulun yliopiston suomen kielen oppiaineen arkistoon. Yhdistyksen hallituksessa on yhdeksän jäsentä, joista miltei kaikki ovat paikalla jokaisella kokouskerralla. Kerrallaan poissa on korkeintaan kolme jäsentä. Puheenjohtajana kokouksissa toimii joka kerralla sama henkilö.

Jokainen videoitu kokous pidetään samassa tilassa. Kuva 1 esittää kokoustilassa olevaa pöytää ja sen ympärillä olevia istumapaikkoja.

KUVA 1. Kokoustila.

Kuva 1 esittää kokoustilan istumajärjestelyä. Pöytä on kuvattua pidempi (jatkuisi kuvassa oikealle), mutta kokouskäytössä ja videoilla näkyvässä on kuvassa näkyvä osa. Kamera sijoittuu kuvassa pöydän oikeaan pätyyn. Osallistujat eivät istu aina täysin samoilla paikoilla, mutta suunnilleen samalla tavoin suhteessa toisiinsa. Puheenjohtaja istuu jollain keltaisella merkityistä paikoista. Pöydän päädyssä olevilla paikoilla ei istu kokouksissa kukaan muu kuin puheenjohtaja. Jos hän istuu alarivin toisella paikalla, hänen vasemalla puolellaan ei istu kukaan.

Olen valinnut aineistostani tarkasteltaviksi ne keskustelujen kohdat, joissa puheenjohtajan vuoro johtaa muiden jäsentenvälisen keskustelujen loppumiseen, minkä jälkeen aletaan yhdessä keskustella taas aiemmin käsitellystä aiheesta. Keskityn nimenomaan sellaisiin tilanteisiin, joissa puheenjohtaja sekä keskeyttää hajonneen tai kokouksen etenemisen kannalta epärelevantin keskustelun että palauttaa sen aiemmin käsiteltyyn aiheeseen.

Olen rajannut aineistostani pois tilanteet, joissa puheenjohtaja keskeyttää, mutta palauttamista ei tapahdu, tai joku muu osallistuja suorittaa sen. En käsittele myöskään tapauksia, joissa puheenjohtaja päättää keskustelun yhteenvetoon ja siirtää keskustelun seuraavaan aiheeseen, tai kohtia, joissa palauttaminen ei johda lisäkeskusteluun aiheesta.

Tarkasteltaviksi aineistosta valikoitui yhteensä 54 tilannetta, joista jokainen sisältää sekä puhetta että kehollista toimintaa. Käsitelin aineistoa Excel-taulukoiden avulla. Kokosin valitsemani videopätkät listaksi taulukkoon ja litteroin keskeytys- ja palautusosiksi

määrittelemäni osat puheenjohtajan vuoroista. Taulukon toiseen sarakkeeseen kuvailin mahdollisimman tarkasti puheenjohtajan katseen suuntaa ja sen vaihteluita hänen vuoronsa aikana. Kolmanteen sarakkeeseen kuvasin muuta puheenjohtajan tuottamaa kehollista toimintaa. Erotin keskeytys- ja palautusosat toisistaan erilaisella tekstinmuotoilulla, joten valmiista taulukosta voi katsoa, millaista kehollista toimintaa puheenjohtaja tuottaa missäkin osassa.

Aineiston litterointi on olennainen osa keskusteluanalyttistä tutkimusta (Seppänen 1998: 18). Huomio kiinnitetään piirteisiin, jotka ovat merkittäviä keskustelun etenemisen ja vuorovaikutuksen kuvaamisen kannalta. Koska kaikki vuorovaikutuksen piirteet – sekä puhe että kehollinen toiminta – ovat potentiaalisesti merkityksellisiä, litteroinnissa pyritään mahdollisimman tarkkaan kokonaiskuvaukseen vuorovaikutustilanteesta. Puheen lisäksi huomioidaan ei-kielelliset piirteet, kuten hengitys, nauru, erilaiset takeltelut ja kesken jäävät sanat sekä kehollinen toiminta. (Seppänen 1998: 19–20.) Painotuksia eri piirteiden välillä tehdään aineiston ja tutkimusaiheen mukaan.

Puheen litterointiin käytän Seppäsen (1998) artikkelissaan esittelemiä merkintätapoja (ks. esimerkki (1)). Menetelmän on kehittänyt Gail Jefferson (Seppänen 1998: 21). Litteraatiin sisällytetään puheen lisäksi tauot, prosodia sekä esimerkiksi nauru ja hymy.

(1) Esimerkkilitteraatti 1

01 pj ↑hyvä (.) no (0.4)

02 pj ↑mites tehään nyt että tuota::.

Esimerkissä (1) esitän aineistostani erään puheenjohtajan vuoron litteroituna. Esimerkissä on litteroituna vain puhe. Rivinumerointi helpottaa litteraatin seuraamista ja siihen viittaamista. Jokaiselle riville on myös merkitty puhuja. Rivillä 1 puheenjohtajan vuoro alkaa sanalla *hyvä*. Ylöspäin osoittava nuoli merkitsee, että sana sanotaan hieman tavallista korkeammalta. Mikrotauon jälkeen puheenjohtaja jatkaa sanalla *no*, jota seuraa 0,4 sekunnin mittainen tauko. Rivillä 2 puheenjohtaja jatkaa kysymyssanalla *mites*, joka sanotaan niin ikään tavallista korkeammalta. Kysymys jatkuu sanoilla *tehään nyt että tuota*, joista viimeisen loppuvokaali venyy hieman, mitä merkitsevät kaksi kaksoispistettä sanan lopussa. Vuoron lopussa oleva piste kertoo, että intonaatio on laskeva.

Kehollisen toiminnan litterointiin käytän Mondadan (2016) esittämiä periaatteita. Kehollinen toiminta merkitään puheen lomaan (ks. esimerkki (2)). Yleensä yhtä osallistujaa koti käytetään kahta merkkiä: yhtä katseen ja toista muun kehollisen toiminnan merkitsemiseen. Päädyin kuitenkin käyttämään yhtä osallistujaa kohden vain yhtä merkkiä. Yhtä aikaa ilmetessään katse ja kehollinen toiminta on kuitenkin merkitty eri riveille. Käyttämäni litterointimerkit olen listannut Lähteet-lukuun sivuille 27–28.

(2) Esimerkkilitteraatti 2

01	pj	↑ hyvä •Δ(.) no Δ (0.4)	•
02	pj	•naputtaa kynällä pöytää•	
03	taneli	Δ.....Δkatse pj--->	
05	pj	↑ mites teh • hään Δ nyt että tuota::.	
06	pj	•katsoo papereihinsa--->>	
09	taneli	--->Δkatse paperit--->>	

Esimerkissä (2) esitän saman puheenjohtajan vuoron kuin esimerkissä (1), mutta lisäksi olen merkinnyt litteraatteihin vuoron aikana tuotettua kehollista toimintaa. Kehollinen toiminta merkitään samanlaisina riveinä kuin puhe, mutta itse litterointimerkit ovat erilaiset, ja ne merkitään sekä kehollista toimintaa kuvaavalle riville että puheriville sanojen lomaan merkitsemään toiminnan alkamisen ja päättymisen kohtaa.

Rivillä 1 on alku puheenjohtajan vuorosta, ja riviltä 2 nähdään, että sanan *hyvä* jälkeen puheenjohtaja alkaa naputtaa pöytää kynällään. •-merkki merkitsee naputuksen alkamisen kohtaa sekä päättymistä rivin lopussa.

Puheenjohtajan puhuessa kehollista toimintaa tuottavat muutkin kuin hän, ja muutkin osallistajat merkitään litteraatteihin. Rivillä 3 nähdään, että puheenjohtajan vuoron alun aikana Taneli kääntää katseensa häneen. Δ-merkki merkitsee eleen alkamiskohtaa sekä rivillä 3 että rivillä 1 puheenjohtajan puheen lomassa. Pisteet merkitsevät eleen valmistelua, mikä tässä tapauksessa merkitsee pään kääntämistä. Osoituseleen tapauksessa pisteillä merkittäisiin käden ojentamiseen kuluvaan aikaan. Rivin 3 lopussa oleva nuoli tarkoittaa, että Tanelin katse pysyy puheenjohtajassa kyseisen rivin ylitse.

Rivillä 5 puheenjohtaja jatkaa vuoroaan, ja riviltä 6 nähdään, että hän kääntää katseensa papereihinsa sen aikana. Kaksoisnuoli rivin lopussa tarkoittaa, että ele jatkuu litteraatin yli, eli vuorovaikutustilanteen kohtaa, jossa katseen suunta taas muuttuu, ei litteraatissa

näy. Riviltä 9 huomataan, että Taneli muuttaa katseensa suuntaa puheenjohtajasta pape-reihinsa.

Johdantoluvussa olen esitellyt tutkielmani aiheen ja aineiston sekä avannut aineiston kä-sittelyä käytännössä. Tutkielmani teoriaosuus jakautuu kahteen päälukuun: 2. Keskuste-lunanalyysi tutkimusmenetelmänä ja 3. Institutionaalinen vuorovaikutus. Luvussa 2 esit-telen keskustelunanalyysin tutkimusmenetelmänä, määrittelen tutkielmani kannalta tär-keitä käsitteitä sekä käsittelen kehollisen toiminnan merkitystä vuorovaikutuksessa. Lu-vussa 3 käsittelen instituutioiden rakentumista sekä institutionaalista keskustelua ja sen erityispiirteitä.

Analyysiluvussa (luku 4) tarkastelen kokouksen puheenjohtajan kehollista toimintaa kah-dessa osassa: käsittelen katsetta sekä sen suuntaa luvussa 4.1. ja muuta kehollista toimin-taa luvussa 4.2. Luvussa 4.3. esittelen kaksi litteroitua esimerkkiä havainnollistamaan vaivatta onnistuvaa sekä hieman monimutkaisempaa keskeytys-palautustilannetta.

2. KESKUSTELUNANALYYSI TUTKIMUSMENETELMÄNÄ

Keskustelunanalyysillä tutkitaan aitoa arjen vuorovaikutusta, eli vuorovaikutustapahtumia, jotka olisivat tapahtuneet ilman tutkimustakin ja sen tarpeita (Seppänen 1998: 18). Keskustelunanalyyttinen tutkimus perustuu tutkijan havaintoihin. Tutkimuksessa edetään pienistä, yksityiskohtaisista havainnoista laajempaan kokonaiskuvaan. Tutkimuksessa keskitytään ulkoapäin havaittaviin, toiminnassa julkisiksi tehtyihin merkityksiin. Tutkija ei oleta mitään osallistujien ajatuksista, kokemuksista tai mielipiteistä, ellei niitä tuoda toiminnassa ilmi. (Vatanen 2016: 312–313.)

2.1. Vuoro ja vuorottelu

Keskustelunanalyysissä vuoro rajautuu syntaktisiin, pragmaattisiin ja intonaatioon liittyvin perustein. Syntaktisesti vuoron raja on siinä, missä lausuman voi olettaa valmistuneen, vaikkei se olisi muiden perusteiden puolesta vielä valmis. Intonaatio tarkoittaa sävelkulkua, johon kuuluvat äänen korkeus ja suunta sekä puhenopeus. (Mäkynen 2008: 23.) Vuoron katsotaan loppuvan kohtaan, jossa intonaatio laskee.

Pragmaattiset perusteet ovat hankalampia määrittellä, sillä lausuma tulkitaan aina suhteessa edeltävään keskusteluun (Mäkynen 2008: 23). Puhujan vaihdos onkin todellisin ja selkein merkki vuoron loppumisesta (Mäkynen 2008: 24). Tosin joskus vuoro saattaa loppua suunnittelematta esimerkiksi keskeytyksen vuoksi. Keskeytyksiä käsitellen lisää luvussa 2.2.

Keskustelussa vuorojen vaihtelu ei tapahdu mielivaltaisesti. Seuraava puhuja valikoituu tiettyjen sääntöjen mukaan. Tämä takaa sen, että vuorottelu tapahtuu tavallisesti ilman taukoja tai päällekkäisyyttä ja keskustelu säilyy sujuvana. Jos äänessäolija valitsee seuraavan puhujan, tämä ottaa seuraavan vuoron. Ellei seuraavaa puhujaa ole valittu, kuka tahansa keskustelun osallistujista voi ottaa vuoron itselleen. Jos kukaan ei ota vuoroa, alkuperäinen äänessäolija jatkaa itse. (Hakulinen 1998: 45–46.)

Vähintään neljän hengen keskustelutilanteet ovat siinä mielessä epävakaita, että kaikkien osallistujien keskinäinen keskustelu voi hajota useiksi rinnakkaisiksi keskusteluiksi

(Londen 1998: 62). Tällaiset tapaukset ovat oleellisia tämän tutkimuksen kannalta, sillä tarkastelen sitä, millaisia keinoja puheenjohtaja käyttää keskeyttäessään rinnakkaiset keskustelut ja palauttaa osallistujien huomion yhdessä käsiteltävään aiheeseen.

2.2. Päällekkäispuhunta ja keskeyttäminen

Tyypillisesti päällekkäispuhuntaa esiintyy vuorojen rajalla (Weatherall & Edmonds 2017: 12). Sujuvassa keskustelussa seuraava vuoro alkaa päällekkäispuhunnassa edellisen loppuäänteen kanssa. Keskeytykseksi tämä tulkitaan, jos edellinen puhuja jatkaakin vuoroaan. (Mäkynen 2008: 23.) Kuitenkin tällaisessa tilanteessa puhe on aloitettu mahdollisessa vuoron valmistumiskohdassa, joka on myös mahdollinen puhujanvaihdoskohta (Mäkynen 2008: 29), eli keskeytys ei ole välttämättä tarkoituksellinen. Sen luonne määräytyykin pitkälti sen mukaan, luovuttaako keskeyttäjä huomattaessaan toisen puhujan jatkavan, vai yrittääkö siitä huolimatta ottaa vuoron itselleen.

Tutkimuksessani keskityn tilanteisiin, joissa puheenjohtaja keskeyttää hajonneen tai kokouksen etenemisen kannalta epärelevantin keskustelun. Itse keskeytyksen tekevää vuoron osaa kutsun keskeytysosaksi. Se voi muodostaa kokonaisen vuoron yksinään tai palautusosan (ks. luku 2.4. Palauttaminen) kanssa (ks. esimerkit (1) ja (2)). Vuoro voi myös olla kokonaisuutena pidempi kuin keskeytys- ja palautusosat (ks. esimerkki (3)). Joka tapauksessa keskeytysosa sijoittuu aina vuoron alkuun. Se voi olla päällekkäispuhunnassa muiden vuorojen kanssa, mutta ei välttämättä ole.

(3) *joo no mitä muuta noista keittomyyjäisistä vielä sitte*

(4) *nii hei sanopa vielä se hänen nimensä*

(5) *katellaanpa sitä sitte kahvilla nii vejetään nytten tämä homma loppuun niin tuota*

Esimerkki (3) alkaa keskeytysosalla *joo no*. Sitä seuraa kysymysmuotoinen palautusosa *mitä muuta noista keittomyyjäisistä vielä sitte*, jossa myös nimetään keskustelun aihe. Esimerkissä (4) keskeytysosana toimii *nii hei*, jota seuraa yhdelle osallistujalle osoitettu kehoitus *sanopa vielä se hänen nimensä*. Esimerkissä (5) vuoron aloittaa edellisiä pidempi, lausemuotoinen keskeytysosa *katellaanpa sitä sitte kahvilla*.

2.3. Palauttaminen

Palauttamisosaksi kutsun sellaista vuoron osaa, jossa puheenjohtaja palauttaa keskustelun käsiteltävään aiheeseen keskeytyksen jälkeen esimerkiksi nimeämällä aiheen tai kysymällä siihen liittyvän kysymyksen.

- (6) *elikkä se on ilmeisesti tuo kuuestoista kuuetta se on nyt niinkö lauantai*
 (7) *no nii oliko meillä muuta päätettäviä asioita nii me voijaan jatkaa kahvin äärellä*

Esimerkissä (6) keskeytysosa on yksisanainen *elikkä*. Sitä seuraa toteamusmuotoinen palautusosa *se on ilmeisesti tuo kuuestoista kuuetta* sekä puheenjohtajan kommentti *se on nyt niinkö lauantai*. Esimerkissä (7) keskeytysosana toimii *no nii*, jota seuraa kysymysmuotoinen palautusosa *oliko meillä muuta päätettäviä asioita*. Puheenjohtajan vuoro ei kuitenkaan lopu tähän, vaan hän jatkaa vielä: *nii me voijaan jatkaa kahvin äärellä*.

Kuten esimerkeistä nähdään, palautusosa sijoittuu aina keskeytysosan jälkeen, mikäli vuorossa sellainen on. Palautusosa voi kuitenkin toimia yksinään myös sekä keskeytyksenä että palautuksena. Sellaisia tapauksia aineistossani on kuitenkin vain yksi (ks. esimerkki (8)).

- (8) *paljonko sielä nyt sitte oli väkkee*

Esimerkissä (8) ei ole erottuvaa keskeytysosaa lainkaan, vaan vuoro on palautusosaksi määriteltävä kysymys. Vuorolla on sekä muun keskustelun keskeyttävä, osallistujien huomion kiinnittävä että aiheeseen palauttava funktio, joten sen voi katsoa olevan sekä keskeytys että palautus.

Aina keskeytys- ja palautusosien erottaminen vuorosta ei ole yksinkertaista. Luonnollisessa puheessa on taukoja, epäröintejä sekä esimerkiksi partikkeleita (esimerkiksi *joo* ja *niin*) tai konjunktioita (esimerkiksi *eli* ja *mutta*), jotka kaikki saattavat häivyttää eri osien rajoja. Luonnollisessa puheessa virkemäiset kokonaisuudet myös yhdistyvät toisiinsa joskus hyvinkin pitkiksi vuoroiksi, joista voi olla hankala hahmottaa, kuinka kauas esimerkiksi palautusosa jatkuu.

2.4. Kehollinen toiminta osana vuorovaikutusta

Vuorovaikutustilanteen osallistujien kehollinen toiminta toimii vuorovaikutuksen resursseina. Usein toiminnon voi toteuttaa pelkästään sanallisesti tai puheen ja kehollisen toiminnan yhteistyönä. Esimerkiksi ystävää voi kuitenkin tervehtiä pelkästään kehollisesti vain heilauttamalla kättä. (Haddington, Keisanen & Rauniomaa 2016: 167–168.)

Olen havainnut, että kehollinen toiminta on tärkeä resurssi aineistoni kokousten puheenjohtajan vuoroissa puheen ja prosodian lisäksi. Hän esimerkiksi naputtaa pöytää sormillaan tai kynällä kiinnittääkseen muiden osallistujien huomion paremmin.

Katseella on vuorovaikutuksessa kaksi tehtävää: osallistumisen säätely ja vuorottelun säätely. Näiden lisäksi se voi olla myös itsenäinen toiminto. Osallistumisen säätelyn käsite viittaa siihen, että keskustelun osallistuja ilmaisee katseellaan, onko hän valmis kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen vai ei. Vuorottelun säätely merkitsee vuorojen vaihtumisen ja kohdentamisen säätelyä. (Ruusuvuori 2016: 52.)

3. INSTITUTIONAALINEN VUOROVAIKUTUS

3.1. Instituutiot ja niiden rakentuminen

Instituutio voidaan määritellä ”normien ja roolien säätelemäksi käyttäytymiskokonaisuudeksi, joka on jokseenkin pysyvä ja joka täyttää yhteiskuntaelämän kannalta tärkeitä tehtäviä” (Kangasharju 2001: 185). Instituutiot ovat sosiaalisia rakenteita. Vaikka ne ovat ennalta opittuja ja jotain tilanteeseen osallistuvista ihmisistä erillistä, ihmiset myös rakentavat niitä sosiaalisella toiminnallaan. (Stevanovic 2016: 201.)

Keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa instituutioksi käsitetään yhteiskunnan viralliset järjestelyt, kuten oikeuslaitos ja terveydenhuolto. Institutionaalisuus rakentuu osaltaan keskustelun ulkoisista asioista, kuten rakennuksista, koulutuksesta tai lainsäädännöstä. (Raevaara, Ruusuvuori & Haakana 2001: 19.)

Ulkoisten tekijöiden lisäksi institutionaalisuuden rakentumiseen vaikuttaa se, kuinka osallistujat vuorovaikutuksessa toimivat. Puhetilanteen luonne on osanottajien yhteisen toiminnan tulosta. (Raevaara ym. 2001: 19.)

Institutionaalisen keskustelun piirteisiin kuuluvat sanojen ja kieliopillisten muotojen valinta, toiminnan kielellinen muotoileminen, vastaustavan valinta, sekvenssien rakenne, keskustelun kokonaisrakenne ja vuorovaikutuksen epäsymmetrisyys (Raevaara ym. 2001: 21). Institutionaalisuus ei kuitenkaan perustu vain institutionaalisiin rakenteisiin ja rajoitteisiin, vaan se nähdään myös muuttuvana ja muokattavana. Puheen arkisuus tai institutionaalisuus rakentuu keskustelussa vuoro vuorolta. (Raevaara ym. 2001: 20.) Institutionaalisuutta sekä ylläpidetään että muovataan vuorovaikutuksessa (Raevaara ym. 2001: 24).

Kokouksia ja neuvotteluja pidetään tyypillisesti institutionaalisissa yhteyksissä. Tällöin kokousta voi pitää myös omana instituutionaan. Keskustelunanalyysin näkökulmasta kokoukset ja neuvottelut ovat niin samankaltaisia, ettei niitä aina eroteta toistaan. (Kangasharju 2001: 185.) Tyypillisen kokouksen piirteitä ovat muun muassa ennalta sovittu paikka ja aika, puheenjohtajan käyttö, päätöksenteko ja pöytäkirjan pitäminen. Kokouksen järjestää tyypillisesti jokin organisaatio tai yhteisö. Keskustelu etenee tavallisesti

ennalta laaditun työjärjestyksen mukaan. Kokoukset eivät ole satunnaisia, kuten arkikeskustelut, vaan toistuvia ja suhteellisen säännöllisiä. Mitä tiukemmin näihin ominaisuuksiin sitoudutaan, sitä muodollisempaa kokous nähdään. (Kangasharju 2001: 186.)

Omassa aineistossani vuorovaikutustilanteen institutionaalisuutta rakentaa se, että yhdistyksen kokoukset pidetään ennalta varatussa tilassa, joka ei ole kenenkään osallistujan koti. Kokousvuorovaikutuksen tavoite on tehdä päätöksiä ennalta sovituista, asialistan määräämistä asioista. Koska kyseessä on kotiseutuyhdistyksen kokous, keneltäkään yhdistyksessä tai sen hallituksessa ei vaadita tietynlaista koulutusta, eikä instituutio perustu siihen. Yhdistyksen toimintaa kuitenkin ohjaa yhdistyslaki. Vaikka aineistoni kokoukset ovat verrattain rentoja ja vapaamuotoisia, kyseessä on silti yhdistyksen hallituksen kokous, jota johtaa yhdessä valittu puheenjohtaja.

3.2. Institutionaalinen keskustelu

Institutionaalinen keskustelu on vuorovaikutusta, jossa osallistujat suorittavat niin kutsuttuja institutionaalisia tehtäviä. Institutionaalille keskustelulle tyypillistä on se, että keskusteluilla on tietty päämäärä. (Peräkylä 1998: 177.) Keskusteluun osallistuminen ei ole vapaata, vaan sitä säätelevät erilaiset rajoitteet (Raevaara ym. 2001:17). Vuorovaikutuksen rakenteet ja puheen yksityiskohdat rakentavat osallistujien rooleja (Raevaara ym. 2001: 29). Yhdistyksen hallituksen kokouksessa puheenjohtajalla on tietynlainen vastuu keskustelun ohjaamisesta. Se, että puheenjohtaja voi ohjata keskustelua ja tämän vuorot johtavat usein muun keskustelun loppumiseen ja kiinnittävät huomion, rakentaa puheenjohtajan roolia. Muihin osallistujiin kohdistuu painetta osallistua keskusteluun ja ottaa kantaa käsiteltäviin asioihin.

Kokouskeskustelun raameista ja rajoitteista huolimatta osallistujat saattavat kokouksen aikana irtaantua hetkeksi ennalta määrätystä rakenteesta (Mäkynen 2008: 16). Nämä ovat nähdäkseni juurikin keskustelun ajautumisen ja hajoamisen paikkoja, jotka ovat tutkimukseni kannalta relevantteja. Rakenteesta poikkeamista voidaan korjata, tai siitä voidaan jopa rankaista (Mäkynen 2008: 16). Katson puheenjohtajan keskeytys- ja palautusvuorot juurikin korjauksiksi. Tosin hän antaa ajoittain keskustelun jatkaa hyvinkin pitkään.

3.3. Instituutiot ja valta

Ihmisten väliset valtasuhteet ovat sosiaalisia rakenteita ja vuorovaikutuksen kannalta tärkeitä. Käytännössä valta ilmenee kolmella tavalla: pakottamisena, suostutteluna ja auktoriteettina. Auktoriteetin valta perustuu siihen, että vallankäytön kohteena olevat hyväksyvät sen, että auktoriteetti ohjaa heidän toimintaansa. Auktoriteetin ei tarvitse perustella, miksi muiden tulisi toimia tietyllä tavalla. Auktoriteetin asema on kuitenkin riippuvainen juurikin muiden hyväksynnästä. (Stevanovic 2016: 211–212.)

Katson, että aineistoni kokousten puheenjohtajalla on vuorovaikutustilanteessa valtaa nimenomaan auktoriteettina. Hänet on valittu puheenjohtajaksi, mikä kertoo siitä, että muut osallistujat tiedostavat hänen valta-asemansa ja hyväksyvät sen. Hänellä on oikeus keskeyttää jäsentenvälinen keskustelu sekä vaihtaa yhteisen keskustelun aihetta. Puheenjohtajan valta-asema kokouskeskustelussa tekee vuorovaikutuksesta epäsymmetristä.

Institutionaalisessa keskustelussa osallistujilla on keskenään erilaiset mahdollisuudet vaikuttaa vuorovaikutuksen kulkuun (Raevaara ym. 2001: 23). Esimerkiksi kokouksessa puheenjohtajalla on muita osallistujia enemmän valtaa vaikuttaa siihen, mistä kokouksessa puhutaan, milloin aihe vaihtuu ja kuka puhuu. Kuitenkin kotiseutuyhdistyksen kokouksessa jokaisella jäsenellä on yhtäläinen mahdollisuus osallistua keskusteluun, eikä jäsenten välillä ole hierarkiaa (ellei lasketa sitä, että puheenjohtajuus antaa valtaa), mikä hälventää epäsymmetriaa (Mäkynen 2008: 16).

Aiemmissa luvuissa olen käsitellyt tutkimuksessa käyttämäni menetelmää sekä tutkimukseni teoriataustaa. Seuraavassa luvussa esittelen puheenjohtajan kehollista toimintaa aineistosta poimimissani vuorovaikutustilanteissa.

4. ANALYYSI

Tässä luvussa esittelen puheenjohtajan keskeytys- ja palautusosien aikana tuottamaa kehollista toimintaa. Selkeyden vuoksi olen jakanut sen kahteen osaan: katse ja muu kehollinen toiminta. Muusta kehollisesta toiminnasta merkittäviksi nousivat asennon muutokset, naputukset, viittaukset ja osoitukset sekä itsekosketus. Jokaista kehollisen toiminnan osaa käsittelen omassa alaluvussaan. Luvussa 4.3. esittelen kaksi litteroitua esimerkkiä.

4.1. Katse

Osallistujien katseen suunnan tarkastelulla on tutkimuksessani keskeinen osuus. Tarkastelen puheenjohtajan katsetta keskeytys- ja palautusosien aikana, mutta muiden osallistujien katseen suuntaa tarkastelemalla voin tehdä myös päätelmiä siitä, kuinka hyvin puheenjohtajan keskeytys onnistuu. Aiheesta sivuun siirtyneen keskustelun aikana heidän katseensa siirtyilee toisten puhujien välillä. Jos puheenjohtajan tuottama keskeytysosa onnistuu, muut jäsenet kääntyvät tyypillisesti katsomaan häntä, mikä kertoo siitä, että he ovat valmiita kuuntelemaan vuoron ottanutta puhujaa.

Puheenjohtaja katsoo edessään pöydällä oleviin papereihin miltei 40 kertaa sekä palautusosien aikana, eli papereihin katsominen on hyvinkin yleistä. Osien rajan yli katse kestää noin 20 tapauksessa. Kun mukaan lasketaan muutkin alaviistoon suuntautuvat katset, luvut kasvavat hieman: keskeytysosien aikana puheenjohtaja katsoo alaviistoon (papereitaan, puhelintaan tai pöytää) noin 40 tapauksessa ja palautusosien aikana hieman useammin. Aineistossa onkin tavallista, että puheenjohtaja kääntää katseensa papereihinsa ennen vuoronsa aloittamista ja pitää sen niissä palautusosan tai koko vuoron loppuun saakka tai miltei sinne asti. Yli kymmenessä tapauksessa puheenjohtaja pitää katseensa alaviistoon luotuna sekä keskeytys- että palautusosan ajan. Vuoron lopussa tai heti sen päätyttyä puheenjohtaja nostaa katseensa muihin osallistujiin. Keskeytysjakson aikana puheenjohtaja katsoo eteensä tai muita osallistujia vain 15 tapauksessa. Palautusosan aikana näin käy jopa kaksi kertaa yhtä usein.

4.2. Muu kehollinen toiminta

Palautusosiin liittyy huomattavasti enemmän muuta kehollista toimintaa kuin keskeytysosiin. Sitä on noin 20 keskeytysosassa ja lähes 40 palautusosassa 54:stä. Puheenjohtaja pysyy siis useimmiten paikallaan keskeytysosan ajan ja tuottaa kehollista toimintaa palautusosissa. Tosin keskeytysosat ovat tyypillisesti hyvin lyhyitä osia vuoroista.

4.2.1. Asennon muutos

Puheenjohtaja muuttaa asentoaan jollain tavalla yhteensä miltei 20 tapauksessa, jotka jakautuvat lähes tasan keskeytys- ja palautusosien välille. Palautusosien aikana tapauksia on hieman enemmän. Suunnilleen yhtä usein puheenjohtaja muuttaa asentoaan ennen kuin hän aloittaa vuoronsa. Katson, että näissä tapauksissa asennon muutos ikään kuin ennakoi sitä, että puheenjohtaja aikoo ottaa vuoron itselleen.

Asennonmuutoksiin olen laskenut esimerkiksi ylävartalon nojaamisen eteen, taakse tai sivuille kuten myös sen, että puheenjohtaja muuttaa sen käden asentoa, johon hän nojaa, tai valmistautuu tekemään merkintöjä pöydällä oleviin papereihin. Varsinaisia merkintöjä papereihin hän tekee yhteensä yhdeksässä tapauksessa.

4.2.2. Naputus

Naputuksia pöytään kynällä tai sormillaan puheenjohtaja tuottaa yhteensä noin kymmenen kertaa. Keskeytysosan aikana naputusta esiintyy vain muutaman kerran, joten määrä on huomattavasti suurempi palautusosissa. Sellaisia tapauksia, joissa keskeytysosassa aloitettu naputus jatkuisi palautusosaan saakka, on vain yksi.

Naputuksella on huomiota kiinnittävä vaikutus. Siksi onkin yllättävää, ettei sitä aloiteta keskeytysosan aikana useammin. Ehkä naputus onkin keskeytystä tehostava tekijä, joka otetaan käyttöön, kun pelkkä sanallinen keskeytys ei kiinnitä muiden osallistujien huomiota saman tien. Etenkin kynällä tehdyt naputukset ovat selvästi kuuluvia: ne ilmeisesti

tarkoitetaan muidenkin havaittaviksi. Sormenpäiden naputukset ovat vaimeampia, eivätkä aina tuota kuultavaa ääntä.

4.2.3. Viittaukset ja osoitukset

Viittauksia ja osoituksia tapahtuu yhteensä hieman yli kymmenessä tilanteessa, mutta palautusosissa huomattavasti useammin. Niihin lukeutuvat sekä kynällä että sormella suoritettut osoittamiset kuten myös käsillä tehdyt viittauseleet esimerkiksi toista osallistujaa kohti.

Viittauksia ja osoituksia pidetään deiktisinä eleinä. Deiktiset eleet ovat osoituksia, joilla voidaan viitata sekä konkreettisiin että abstrakteihin entiteetteihin. (Halkosaari 2013: 12.) Osoittamista ovat tutkineet muiden muassa N.J. Enfield, Sitaro Kita ja J.P. de Ruiter (2007), jotka tarkastelivat laon puhujien osoittavia eleitä keskustelussa. Tutkimuksessa erotetaan kaksi osoitustyyppiä: ne, joissa koko käsivarsi on ojennettuna, ja ne, joissa käsivartta ei ojenneta, vaan osoitus tehdään pelkästään kädellä (Enfield ym. 2007: 1725). Jälkimmäistä käytetään tukemaan puhetta, kun yhteinen ymmärrys viittauskohteensa saavutetaan todennäköisesti mutta ei aivan varmasti pelkästään sanallisen nimeämisen avulla (Enfield ym. 2007: 1730). Osoitus lisätään varmuuden vuoksi, mutta se tuotetaan pienenä. Puhe on ilmaisuissa pääosassa. (Enfield ym. 2007: 1734–1735.)

Omassa aineistossani esiintyy yhtä lukuun ottamatta yksinomaan jälkimmäistä osoitustyyppiä. Kysyvien palautusosien aikana viittaukset ja osoitukset kohdistuvat osallistujiin, joille kysymys on kohdistettu. Eleellä puheenjohtaja voi kohdentaa vuoronsa tietylle vastaanottajalle sekä samalla osoittaa seuraavan puhujan. Muutaman kerran puheenjohtaja osoittaa kynällään papereitaan kohti, jolla voi tulkita olevan muiden osallistujien huomiota ohjaava merkitys.

4.2.4. Itsekosketus

Itsekosketustapauksia keskeytysosissa on vain muutama mutta palautusosissa miltei kymmenen. Itsekosketus on oman kehon tai esimerkiksi vaatteiden tai asusteiden

koskettamista. Itsekosketus erotetaan yleensä eleistä ja instrumentaalisista toiminnoista (esim. savukkeen sytyttäminen). Itsekosketuksella ei ole tarkoitus kommunikoida, ja se tuotetaan usein tiedostamatta. (Harrigan, Kues, Steffem, Rosenthal 1987: 497–498.)

Itsekosketuksen tutkimuksessa tehdään ero diskreetin sekä jatkuvan, uusiutuvan ja pitkäkestoisen itsekosketuksen välille. Diskreettinä pidetään lyhytkestoista (kolme sekuntia tai vähemmän) toimintaa (Mueller, Martin & Grunwald. 2019: 2). Aineistossani tällaista on esimerkiksi olkapään tai nenän raapiminen ja silmälasien nostaminen nenällä, jotka ovatkin aineistossani tyypillisimpiä. Usein tällaisen toiminnan voi olettaa olevan vaste esimerkiksi kutiamiseen (Harrigan ym. 1987: 499).

Jatkuva itsekosketus jaetaan edelleen kolmeen kategoriaan: käsien välinen, kehoon kohdistuva sekä vaatteisiin tai asusteisiin kohdistuva (Mueller ym. 2019: 2). Käsien välinen kosketus katsotaan usein jännityksestä tai ahdistuksesta johtuvaksi, kun taas käden ja muun kehon välistä kosketusta ilmenee keskusteltaessa negatiivisista kokemuksista (Harrigan ym. 1987: 499).

Harriganin ym. tutkimuksessa ilmeni, että puhuja, jolla itsekosketusta ilmenee, arvioidaan positiivisemmin kuin puhuja, jolla itsekosketusta ei esiinny. Tutkimuksessa koehenkilöt arvioivat eri tavoin käyttäytyviä puhujia neljässä kategoriassa: suhtautuminen työhön, pidettävyys, seurallisuus ja rehellisyys. (Harrigan ym. 1987: 502.) Itsekosketus nähtiin positiivisempänä kuin kontrolli (ei itsekosketusta) mutta vähemmän positiivisena kuin elehtiminen. Tutkittavat luultavasti tulkitsivat itsekosketuksen tarkoituksenmukaiseksi (esim. vaste kutiamiseen), jolloin se nähdään positiivisena. Kasvoihin, päähän ja kaulaan kohdistuva kosketus voidaan myös tulkita eri tavalla kuin muuhun kehoon kohdistuva tai käsien välinen kosketus. Puhujat, joilla itsekosketusta esiintyi, tuottivat muunlaistakin kehollista toimintaa, kuten eleitä ja nyökyttelyä, mikä voi osaltaan vaikuttaa positiiviseen arvioon. (Harrigan ym. 1987: 504–507.)

4.3. Litteroidut esimerkit

Olen litteroinut aineistostani kaksi esimerkkitulannetta. Osallistujien nimet on muutettu. Toisessa (esimerkki (9)) keskustelun keskeytys sujuu helposti, kun taas toisessa

(esimerkki (10)) puheenjohtaja joutuu lopettaman ensimmäisen vuoronsa kesken ja aloittamaan myöhemmin uudestaan. Selkeyden vuoksi puheosuudet on lihavoitu. Esimerkki (10) on niin pitkä, että olen jakanut sen osiin seurattavuuden helpottamiseksi.

Esimerkissä (9) osallistujat istuvat pöydän ääressä kuvan 2 osoittamalla tavalla.

KUVA 2. Istumajärjestely esimerkissä (9).

Kokouksessa puheenjohtaja istuu pöydän päässä, ja muut osallistujat vierekkäin molemmin puolin pöytää. Sanna ja Kalevi eivät ole asettuneet ensimmäisille vapaille paikoille puheenjohtajasta katsoen. Tämä johtunee siitä, että puheenjohtajan edessä pöydällä on papereita ja tietokone, sekä hänen oikealla puolellaan on kahville tarkoitettu pumpputermost. Lisäksi jokaisella muulla osallistujalla on mukanaan omat muistiinpanovälineensä, kalenterinsa jne., joten jokainen tarvitse pöytätilaa.

(9) Esitys

01 riitta ateneumissa \$nii mua harmitti ko
 02 tiina \$katse riitta--->
03 riitta •minä olin \$sielä mö\$killä enkä (minä)•
 04 pj •katse paperit-----•
 05 seiija \$.....\$katse riitta--->
06 riitta »\$ollu »lukenu sitä,»\$ \$
 07 riitta »nojaa taaksepäin---»
 08 riitta »katse pj--->
 09 tiina \$seuraa katsellaan riittaa\$
 10 seiija \$nojaa eteenpäin----\$
11 riitta [(-)]
12 pj [↑hyvä] •Δ(.) noΔ \$(0.4)\$ •
 13 pj •naputtaa kynällä pöytää•
 14 taneli Δ.....Δkatse pj--->
 15 seiija --->katse\$.....\$katse pj--->
16 pj \$↑mites \$~teh•~häänΔ nyt »et\$tä» tuo\$ta::.\$
 17 pj •katse paperit--->
 18 tiina \$.....\$katse paperit-----\$
 19 minna ~.....~katse pj--->
 20 taneli --->Δkatse paperit--->
 21 riitta ».....»katse paperit--->
 22 seiija --->katse\$.....\$k paperit--->
23 \$(0.5)\$
 24 tiina \$.....\$katse pj--->>
25 +»~(0.6)+»~
 26 kalevi +.....+katse taneli--->>
 27 riitta >k».....»katse pj--->>
 28 minna ~.....~--->
29 kalevi kannatettaa ~•\$ta- taneli\$Δ esitystä.Δ
 30 pj --->katse•...katse kalevi--->>
 31 minna >.....~katse kalevi--->>
 32 seiija --->katse\$.....\$katse kalevi--->>
 33 taneli Δ.....Δk kalevi->>

Esimerkin (9) tilanteessa osallistujista valitaan yhdistyksen matkavastaavaa. Minna, Riitta ja Tiina kuitenkin käyvät erillistä keskustelua aiemmin tehdyistä matkoista. Riveillä 1, 3 ja 6 on pieni pätkä Riitan vuoroa. Riveillä 2 ja 5 Tiina ja Seiija kääntävät katseensa äänessä olevaan Riittaaan, mutta puheenjohtaja katsoo papereitaan (rivi 4). Vuoronsa loppupuolella Riitta nojaa tuolissaan taaksepäin ja kääntää katseensa puheenjohtajaan (rivit 7 ja 8). Tiina seuraa katseellaan vieressään istuvaa Riittaa (rivi 9), ja Seiija nojautuu puolestaan eteenpäin (rivi 10).

Riitan puhe rivillä 11 peittyy puheenjohtajan vuoron alle. Puheenjohtaja aloittaa keskeytysjaksolla *hyvä* (rivi 12). Heti sen jälkeen puheenjohtaja naputtaa kynällään pöytää. Riveillä 14 ja 15 Taneli ja Seiija kääntävät katseensa puheenjohtajaan, mikä kertoo, että

heidän huomionsa siirtyy häneen. Kukaan muu kuin puheenjohtaja ei puhu keskeytysjakson jälkeen, joten keskeytyksen voi tulkita onnistuneen kerralla.

Puheenjohtaja jatkaa kysymysmuotoisella palautusosalla *mites tehhään nyt* (rivi 16). Sen aikana hän kääntää katseensa pöydällä oleviin papereihinsa. Riveillä 18 ja 20–22 neljä muuta osallistujaa tekee samoin. Rivin 22 lyhenne k tarkoittaa katsetta. Rivillä 19 Minna kääntää sen sijaan katseensa puheenjohtajaan. Riveillä 23 ja 25 näkyy noin sekunnin mittainen tauko, jonka aikana Tiina ja Riitta kääntävät katseensa puheenjohtajaan. Koko puheenjohtajan vuoron ajan Kalevi on katsellut omia papereitaan, mutta sen loputtua hän kääntyy katsomaan Tanelia (rivi 26) ja vastaa puheenjohtajan kysymykseen (rivi 29). Puheenjohtajan ei tarvitse kerrata, mistä aiheesta oltiin aiemmin puhumassa, vaan Kalevi tuottaa ehdotuksen. Hänen vuoronsa aikana neljä muuta osallistujaa kääntyy katsomaan häntä. Litteroidun katkelman jälkeen muut ottavat ehdotukseen kantaa, ja näin muusta erillinen kolmenvälinen keskustelu on keskeytetty ja yhteisessä keskustelussa palattu matkavastaavan valintaan.

Esimerkissä (10) osallistujat istuvat kuvan 3 osoittamalla tavalla.

KUVA 3. Istumajärjestely esimerkissä (10).

Kokouksessa puheenjohtaja ei istu pöydän päässä, eikä edes äärimmäisenä vasemmalla. Tämä johtuneekin siitä, että pöydällä puheenjohtajan vasemmalla puolella on kahviastiasto. Puheenjohtaja istuu siis pöydän pitkällä sivulla muiden osallistujien tapaan. Kuvassa alariville asettuneet osallistujat istuvat vieretysten, kun taas toisella puolella

pöytää istuvien välissä on aina yksi tyhjä paikka. Jokaisella osallistujalla on edessään pöydällä erinäisiä papereita ja muistiinpanovälineitä.

(10) Kahvin hinta

```

01 riitta      Taa»mu.»$kah»$Tvit» •en•sin •ja
02 riitta      »...»k t-».....»katse minna--->
03 pj          •nostaa kättään-----•laskee kättään--->
04 pj          •...•katse paperit--->
05 tiina      $....$katse riitta--->
06 sanna      T.....Tnojaa käsivarteensa--->
07 riitta      sitte puu•rot •sii•nä
08 pj          >laskee k•
09 pj          --->katse•.....•katse sanna-->
10 pj          •naputus--->
11 riitta      y•hek•sän ai»•[kaan. ]»
12 pj          »•[°nii°,]»
13 riitta      --->katse».....»katse sanna--->
14 pj          >katse•.....•katse paperit--->
15 pj          >n•
16            Δ~(0.3)Δ      ~
17 taneli     Δ.....Δkatse pj--->
18 minna      ~tarttuu kynään~

```

Esimerkissä (10) keskustelu on ajautunut sivuraiteille yhdistyksen järjestämän lounaan hinnan päättämisestä. Litteraatin alussa Riitta puhuu (rivi 1) ja kääntää katseensa Tiinasta Minnaan (rivi 2). Rivin 2 merkintä *kt* tarkoittaa, että Riitta katsoo hetken Tiinaa. Puheenjohtaja kohottaa kättään (rivi 3), minkä tulkitsen huomiota herättäväksi ja vuoron ottamista ennakoivaksi eleeksi, mutta siihen ei kuitenkaan reagoida. Samalla puheenjohtaja kääntää katseensa papereihinsa (rivi 4). Tiinan huomio kiinnittyi äänessä olevaan Riitaan (rivi 5), ja Sanna siirtyy nojaamaan käsivarteensa (rivi 6).

Riitan jatkaessa puhumista rivillä 7 puheenjohtaja kääntää katseensa Sannaan (rivi 9) ja alkaa naputtaa kynällään pöytää (rivi 10). Riitan jatkaessa (rivi 11) puheenjohtaja tuottaa päällekkäispuhunnassa vaimean *nii*-vuoron (rivi 12). Riitan katse kääntyy Sannaan (rivi 13), ja puheenjohtaja kääntää katseensa papereihinsa (rivi 14). Rivin 15 merkintä tarkoittaa, että rivillä 10 alkanut naputus loppuu.

Riitan vuoron loputtua seuraa lyhyt tauko, jonka aikana Taneli kääntää katseensa puheenjohtajaan ja Minna tarttuu kynäänsä. Tanelin katseen suunnasta päätellen, että hän olisi jo valmis palaamaan keskustelussa takaisin ja odottaa puheenjohtajan keskeyttävän.

43 tiina ••**TaiT**[jaaT \$~\$(enT~\$\$Ttiiä)] \$\$\$~
44 pj ••**T**[mutTtaT \$~n\$yT~\$\$Trouv]at\$\$\$~
 45 tiina \$.....\$katse pj--\$...--->
 46 tiina \$pud. päätäs
 47 pj •naputus--->
 48 pj •katse papereihin--->
 49 sanna >kTk pap--T.....Tkatse pj--->
 50 sanna >nojaaT,,,,,,,,,,,,,T
 51 minna ~.....~katse tiina---~katse riitta->
 52 seiija --->katse\$.....\$katse pj--->
53 pj **mieti**Δ**Ttään**•**p[äs]Tpa]l\$jonko**Δ
54 tiina [↑**nii**,]T
 55 pj --->naputus•
 56 taneli --->kΔ.....Δk pj--->
 57 sanna >katseT.....Tkatse paperit--->
58 pj •**me\$il**»lä• on
 59 pj •naputus•
 60 tiina ->.\$katse paperit--->
 61 riitta >katse».....-->
62 pj **hi**[n»**ta** \$~**sehän** ~•**riip**\$**puu** **tie**\$~**tys**\$**ti** **sii**]tä **et**
63 riitta [»**ehh**\$~ •**heh** \$**heh** **heh**\$~**heh**\$**heh** **heh**]
 64 pj --->katse•silmät kiinni--->
 65 riitta ->..»katse pj--->
 66 tiina -->katse\$.....\$k sanna-\$...\$katse pj--->
 67 minna --->katse~.....~katse pj--->>
 68 minna ~.....-->
69 pj »**mi**[tä **sii**»\$**nä**•\$\$~**on** »**sen**»»,]
70 tiina [mitä »\$•\$**sin**\$~**ne** »**on**» »**kah**]vi-
 71 pj --->katse•katse sanna--->
 72 tiina --->katse\$...--->
 73 tiina \$nojaa taakse--->
 74 riitta >k».....»k sanna---»...»katse paperit--->>
 75 riitta ».....-->
 76 minna --->...~nojaa käsivarteensa--->>
 77 seiija --->katse\$ ((peitty näkyvistä))
78 tiina **lei**»\$**vä**\$**k**[**si**.]
79 taneli [kah]vin T**kans**T»**sa**,
 80 tiina ->nojaa\$nojaa käsivarteensa-->>
 81 tiina ->..\$katse sanna->>
 82 riitta >..»tarttuu kynään-----»,,,--->
 83 sanna --->katseT....Tkatse pj->>

Rivillä 43 Tiina kommentoi Riitan edellistä vuoroa. Hän pudistaa päätään (rivi 46), kat-
 saattaa puheenjohtajaa ja alkaa siirtää katsettaan pöydällä oleviin papereihinsa (rivi 45).
 Puheenjohtaja aloittaa uuden vuoron päällekkäispuhunnassa hänen kanssaan (rivi 44).
 Juuri ennen keskeytysosaa *mutta nyt rouvat* hän laskee katseensa alas (rivi 48) ja alkaa
 jälleen naputtaa pöytää kynällään (rivi 47). Sanna kääntää katseensa välittömästi puheen-
 johtajaan ja nojautuu eteenpäin, minkä tulkitsen kertovan hänen valmiudestaan vaihtaa

keskustelun aihetta. Myös Seija kääntää katseensa puheenjohtajaa kohti (rivi 52). Minna kuitenkin kääntyy katsomaan Tiinaa (rivi 51).

Rivillä 53 puheenjohtaja jatkaa vuoroaan aloittamalla palautusosan *mietitäänpäs paljonko meillä on hinta*. Aiemmin aloitettu naputus jatkuu hetken sen puolelle. Tiina tuottaa lyhyen *nii*-vuoron päällekkäispuhunnassa (rivi 54). Taneli ja Sanna kääntävät katseensa puheenjohtajaan ja papereihin, mutta Minna katsoo Riittaa.

Palautusosa jatkuu riveille 58 ja 62. Rivillä 62 puheenjohtaja kommentoi aihetta heti palautusosan jälkeen. Kommentti jatkuu riville 69, ja Tiina ja Taneli täydentävät sen riveillä 70 ja 78 sekä 79. Palautusosan aikana puheenjohtaja saa neljän muun osallistujan huomion, minkä he ilmaisevat kääntämällä katseensa joko puheenjohtajaan tai omiin papereihinsa. Minna kääntyy katsomaan puheenjohtajaa heti palautusosan loputtua. Litteraatin ulkopuolella Tanelin vuoron jälkeen puheenjohtaja jatkaa ehdotuksella, johon muut ottavat kantaa. Hinnasta aletaan taas keskustella yhdessä.

4.4. Yhteenveto

Edellä olen käsitellyt puheenjohtajan kehollista toimintaa tuottamiensa keskeytys- ja palautusosien yhteydessä. Olen käsitellyt katsetta ja muuta kehollista toimintaa erikseen. Lisäksi olen esittänyt kaksi aineistoesimerkkiä tuomaan konkretiaa sekä kuvaamaan käytännössä, kuinka kehollinen toiminta liittyy keskusteluun.

Puheenjohtaja siirtelee katsettaan enemmän palautusosien kuin keskeytyksien aikana. Myös muuta kehollista toimintaa esiintyy palautusosien aikana huomattavasti enemmän. Kuitenkin on otettava huomioon, että palautusosat ovat reilusti keskeytysosia pidempiä.

Keskeytys- ja palautusosien aikana puheenjohtajalla on taipumus katsella alaviistoon: papereitaan, puhelintaan tai pöytää. Usein katse pysyy alas luotuna koko vuoron ajan tai miltei sen loppuun, kunnes puheenjohtaja kääntää katseensa muihin osallistujiin.

Puheenjohtaja naputtaa pöytää kynällään tai sormillaan lähes yksinomaan palautusosien yhteydessä. Etenkin kynällä tehdyt naputukset ovat ilmeisesti juurikin tarkoitettu

herättämään huomiota, kun taas sormenpäiden naputukset pöytää vasten ovat huomattavasti vaimeampia. Koska kynälläkin tehtävät naputukset sijoittuvat usein palautusosiin, niillä voi ajatella olevan keskeytystä tehostava vaikutus, kun pelkkä puhe havaitaan riittämättömäksi.

Puheenjohtajan tuottamat viittaukset ja osoitukset tuotetaan miltei yksinomaan pelkällä kädellä, koko käsivartta ojentamatta. Sellaiset osoitukset liittyvät usein tilanteisiin, joissa yhteinen ymmärrys puheen aiheesta muodostuu todennäköisesti ilmankin, ja osoitus toimii pelkkänä varmistuksena. Viittauksia ja osoituksia käytetään kohdentamaan vuoro tietylle vastaanottajalle sekä ohjaamaan muiden osallistujien huomiota.

Itsekosketusta esiintyy palautusosissa huomattavasti enemmän keskeytysosiin verrattuna. Tyypillisesti se on olkapään tai nenän raapimista tai silmälasien korjausta, eli todennäköisesti se vastaa kutinaan tai silmälasien huonoon asentoon. Itsekosketus arvioidaan vuorovaikutustilanteessa kuitenkin tyypillisesti positiivisemmaksi kuin täysi kontrolli.

Asennonmuutoksia puheenjohtajan keskeytys- ja palautusosissa esiintyy yhteensä noin 20 kertaa. Huomionarvoista on, että yhtä usein puheenjohtaja muuttaa asentoaan juuri ennen, kuin hän aloittaa keskeyttävän ja palauttavan vuoronsa.

5. PÄÄTÄNTÖ

Kandidaatintutkielmassani tutkin puheenjohtajan kehollista toimintaa kotiseutuyhdistyksen kokouksissa. Tarkastelen vuorovaikutuksen tilanteita, joissa kokouskeskustelu on ajautunut sivuraiteille tai hajonnut useiksi rinnakkaisiksi keskusteluiksi. Tutkin, millaisia kehollisia keinoja puheenjohtaja käyttää keskeyttäessään keskustelun ja palauttaessaan sen takaisin aiemmin käsitelyyn aiheeseen.

Tarkastelen aineistoani keskusteluanalyttisesti institutionaalisenä keskusteluna. Kokouksessa puheenjohtajalla on valtaa hallita keskustelua ja sen aiheita.

Tarkastelen, miten puheenjohtaja siirtelee katsettaan tuottamiensa keskeytys- ja palautusosien yhteydessä. Lisäksi tarkastelen muuta kehollista toimintaa, josta merkittäviksi nousivat naputukset, viittaukset ja osoitukset, itsekosketus sekä asennon muutokset. Muuta kehollista toimintaa esiintyy huomattavasti useammin palautus- kuin keskeytysosissa. Palautusosat ovat toki suhteessa reilusti keskeytysosia pidempiä.

Keskeytysosien aikana puheenjohtaja katselee tyypillisesti alaviistoon – yleensä pöydällä oleviin papereihinsa. Katse pysyy alas luotuna palautusosan tai jopa koko vuoron loppuun asti.

Sekä naputuksilla että viittauksilla ja osoituksilla on osallistujien huomiota ohjaava merkitys. Muiden osallistujien huomion kiinnittämisessä merkittävää on erityisesti kynän naputtaminen pöytää vasten. Osoittamisella voi myös kohdentaa vuoron tietylle vastaanottajalle tai valita seuraavan puhujan.

Aineistossa esiintyvä itsekosketus on tyypillisesti vaste esimerkiksi kutiamiseen. Asennonmuutoksia esiintyy huomattavan usein juuri ennen keskeyttävän ja palauttavan vuoron alkamista, minkä voi tulkita ennakoivan vuoron ottamista.

Jatkossa olisi luontevaa tarkastella samaa aineistoa mutta nimenomaan puheen näkökulmasta. Sillä tavalla puheenjohtajan keskeytyksistä ja palautuksista saataisiin muodostettua kokonaiskuva. Olisin tahtonut lisäksi tarkastella erikseen sellaisia keskeytyksiä, jotka onnistuvat kerralla ja niitä, jotka eivät onnistu. Minua kiinnostaa, osoittautuvatko jotkin

keskeyttämiskeinot tehokkaammiksi kuin toiset. Olisin mielenkiintoista tutkia myös tarkemmin sitä, tehostaako puheenjohtaja vuoroaan jotenkin, ellei se vaikuta muihin osallistujiin heti aluksi toivotulla tavalla. Keskeytysten tehokkuutta voisi tarkastella myös siten, että jakaisi vuorot niihin, joihin liittyy kehollista toimintaa (muutakin kuin katse) ja niihin, joissa sellaista ei esiinny.

LÄHTEET

Käytetyt litterointimerkit

Puhe

.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
↑	seuraava sana lausuttu ympäristön puhetta korkeammalta
he he	naurua
[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko (alle 0,2 sekuntia)
(0.5)	tauco ja sen pituus
=	kaksi vuoroa liittyy toisiinsa tauotta
°	kuiskaten lausuttu jakso
(-)	jakso, josta ei saa selvää
((yskii))	litteroijan selityksiä tai kommentteja

(Seppänen 1998)

Kehollinen toiminta

•	puheenjohtajan katse ja muu kehollinen toiminta
+	Kalevin katse ja muu kehollinen toiminta
Δ	Tanelin katse ja muu kehollinen toiminta
»	Riitan katse ja muu kehollinen toiminta
§	Tiinan katse ja muu kehollinen toiminta
⌠	Sannan katse ja muu kehollinen toiminta
~	Minnan katse ja muu kehollinen toiminta
\$	Seijan katse ja muu kehollinen toiminta
...	kehollisen toiminnan valmistelu
---	kehollisen toiminnan kesto
»»	kehollisen toiminnan lopettaminen
•--->	kehollinen toiminta jatkuu rivin yli

--->• rivin yli jatkunut kehollinen toiminta loppuu

Lähteet

- EDMONDS, DAVID M. – WEATHERALL, ANN 2017: Speakers formulating their talk as interruptive. – *Journal of Pragmatics* 123 s. 11–23.
- ENFIELD, N.J. – KITA, SOTARO – DE RUITER, J.P. 2007: Primary and secondary pragmatic functions of pointing gestures. – *Journal of Pragmatics* 39 s.1722–1741.
- HADDINGTON, PENTTI – KEISANEN, TIINA – RAUNIOMAA, MIRKA 2016: Tila ja liike. – Melisa Stevanovic ja Camilla Lindholm (toim.), *Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* s. 162–177. Tampere: Vastapaino.
- HAKULINEN, AULI 1998: Vuorottelujäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* s. 32–55. Tampere: Vastapaino.
- HALKOSAARI, LIISA-MARIA 2013: *Osoitukset kielen ja eleiden rajapinnalla*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- HARRIGAN, JINNI A. – KUES, JOHN R. – STEFFEN, JOHN J. – ROSENTHAL, ROBERT 1987: Self-touching and impressions of others. – *Personality and Social Psychology Bulletin* 13 s. 497–512.
- KANGASHARJU, HELENA 2001: Keskustelunalyysi kokousten ja neuvottelujen tutkimuksessa. – Mia Halonen ja Sara Routarinne (toim.), *Keskustelunalyysin näkymiä* s. 185–207. Kieli 13. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LONDEN, ANNE-MARIE 1998: Kahden- ja monenkeskinen keskustelu. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* s. 56–74. Tampere: Vastapaino.
- MONDADA, LORENZA 2006: *Conventions for multimodal transcription*. https://franzoesisistik.philhist.unibas.ch/fileadmin/user_upload/franzoesisistik/mondada_multimodal_conventions.pdf (9.10.2019)
- MUELLER, STEPHANIE MARGARETE – MARTIN, SVEN – GRUNWALD, MARTIN 2019: Self-touch: Contact durations and point of touch of spontaneous facial self-touches differ depending on cognitive and emotional load. Tutkimusartikkeli. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0213677> (2.12.2019)
- MÄKYNEN, SANNA 2008: *Videoneuvottelu vuorovaikutusareenana. Keskustelunalyytinen tutkimus videovälitteisen kokouksen vuorottelusta ja sen haasteiden käsittelystä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.

- PERÄKYLÄ, ANSSI 1998: Institutionaalinen keskustelu – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 177–203. Tampere: Vastapaino.
- RAEVAARA, LIISA – RUUSUVUORI, JOHANNA – HAAKANA, MARKKU 2001: Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. – Johanna Ruusuvoori, Markku Haakana ja Liisa Raevaara (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia*. s. 11–38. Tietolipas 173. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- RUUSUVUORI, JOHANNA 2016: Katse teoksessa tutkimusprosessi – Melisa Stevanovic ja Camilla Lindholm (toim.), *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* s. 47–62. Tampere: Vastapaino.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: Vuorovaikutus paperilla – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 18–31. Tampere: Vastapaino.
- STEVANOVIC, MELISA 2016: Sosiaaliset rakenteet – Melisa Stevanovic ja Camilla Lindholm (toim.), *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* s. 200–221. Tampere: Vastapaino.
- VATANEN, ANNA 2016: Keskustelunanalyttinen tutkimusprosessi – Melisa Stevanovic ja Camilla Lindholm (toim.), *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* s. 312–330. Tampere: Vastapaino.